

Kámen opilců

Jindřich Pařízek

Jedna z mnoha řeckých legend vypráví o bohu vína Dionýsovi (Bakchovi). Ten nahněván nad neposlušností smrtelníků se rozhodl potrestat prvního kolemjdoucího člověka. Tou se měla stát dívka jménem Ametyst, kráčející ke svatyni bohyně lovu Artemis (Diany), kde ji měli rozsápat tygři. Před utrpením ji ochránila právě Artemis, která proměnila bezbrannou dívku v čirý krystal křišťálu. Rozzloben z překažené pomsty polil Dionýsos krystal červeným vínem, jenž se následně zabarvil do fialova. Od té doby je tato další varieta křemene, patřící mezi nejoblíbenější a vzácné drahé kameny, nazývána ametystem.

Pro svoji příjemnou a uklidňující barvu jarních fialek a průhlednost se stal uctívaným kamenem mnoha národů již v dávných dobách. Slovo ametyst pochází z řeckého amethystos, což v doslovném překladu značí neopojný, neopilý. S pojmenováním nezůstali pozadu ani čeští obrozenci, přisoudivši fialovému kameni jméno upřen. Naštěstí se tento počestělý výraz brzy vytratil do zapomnění. Odpradávná měl člověka pijícího alkohol ochránit před opitím. Jeho účinnost byla zesílena, pokud byl nápoj pit z ametystových číší nebo alespoň z pohárů

zdobených tímto kamenem. Již velký řecký filosof Aristoteles ve 4. st.př.n.l. jej uváděl jako zaručený prostředek proti opilosti. Leonardus kolem roku 1750 popisuje rychlé vstřebávání alkoholických látek připevněním ametystu na pupek, odkud jsou neblahé účinky alkoholu pohlcovány. Dotyčný se tak poté mohl bez následků oddávat této starodávné lidské zábavě. Dle jiné pověry chránil majitele před otravou jedem obsa-

ženým v nápoji. Kámen, vhozený do poháru s otráveným nápojem, měl fungovat jako indikátor změnou odstínu nebo dokonce zbělením.

Podle Knihy mrtvých, staroegyptského souboru náboženských textů, pokládali staří Egypťané ametyst na těla zesnulých, o čemž svědčí nálezy ametystových amuletů ve tvaru srdce, skarabea nebo neopracovaných krystalů v hrobech faraónů. Amulety měly doprovázet zemřelého a chránit duši cestou posmrtným životem. Jako broušený byl zasazen společně s dalšími vzácnými drahými kameny do Ankhu, kříže života, nejposvátnějšího symbolu starého Egypta. Řezaných talismanů zvaných menat si neobyčejně cenili zejména thébští kněží. Fialový drahokam na sebe údajně vázal magickou sílu, která dokázala změnit běh osudu. Mezi zajímavé archeologické nálezy náleží náhrdelník asi z roku 1900 př.n.l., skládající se ze 40 ametystů zaobleného tvaru. Hlavní dominantou je vyřezaný posvátný skarabeus, který pro Egypťany symbolizoval znovuzrození a věčný život. Tohoto brouka také považovali za pravzor všech živočichů. Nalezen byl i malý amulet v podobě sokola z období kolem roku 2300 př.n.l.

Ametyst znali i Etruskové, Babylóňané, Řekové, Římané a Číňané. Zmiňován je řeckým badatelem a filosofem Theofrastosem již ve 4.st.př. Kristem. O fialovém křemenu je zmínka i v bibli, kde byl zasazen do zdi Jeruzaléma. Stal se i symbolickým kamenem dobrotivého a prostého Matěje, jednoho z 12 apoštolů. U sebe jej stále nosil mučedník svatý Valentin, a tudíž je často připomínán také jako kámen zamilovaných. V druhé knize Mojžíšově je popsán zlatý Áronův obřadní náprsní štít (chošen), jenž nosil židovský kněz při vstupu do Šalamounova chrámu. Hebrejsky je ametyst označen ahelama a na štítě znamenal 12 apoštolů. Pro období raného křesťanství byl symbolem svaté Trojice. Ve staré Číně z něj vyráběli gemy, vyřezávali filigránské (drobné) figurky a rozmanité ozdoby. Z Číny pocházejí též precizně vyhotovené malé nádoby. Řeckým umělcům posloužila fialová surovina ke zhotovení gem a pečidel. Kvalitně opracované se také našly v mykénských vykopávkách. Byl posvátným kamenem mínojské civilizace na Krétě a Etrusků nebo severních germánských kmenů, Langobardů a Gepidů. Staří Římané jej pro umělecké práce úspěšně dobývali z dutin melafyrů v pohoří Hunsrück.

I naše kulturní dědictví se může pyšnit bohatým užitím ametystu. Zejména z doby vlády Karla IV. pochází výzdoba stěn svatováclavské kaple na Pražském hradě nebo několika kaplí na Karlštejně, především bohatě zdobené kaple sv. Kříže. Řezány a následně leštěny byly velké kusy žilného ametystu z Ciboušova u Klášterce nad Ohří spolu s jaspisy, zabarvenými hematitem do červena. K doplnění posloužil i zelený chryzopras z Polska. Pro tuto práci nechal Karel IV. povolát zkušené brusiče z francouzských Met či Orleansu. O tom, že byl u nás ametyst ve středověku vyhledáván i jako šperkový kámen, svědčí nálezy na Moravě z 10. a 11. století. Nově byl broušený ametyst objeven v archeologickém výkopu v Olomouci. Mimořádné oblibě se těšily i za vlády Rudolfa II., který měl velkou slabost pro drahé kameny a nechával je hledat v Podkrkonoší a Českém ráji. Alchymisté jeho dvora, konkrétně magistr Kelly, přiřadili ametyst planetě Venuši

Celkově byl velmi oblíbeným mezi aristokracií a stal se součástí korunovačních klenotů proslulých vládařů. Nechybí ani na britském královském

žezle nebo žezle ruské carevny Kateřiny II. Veliké. Je např. známo, že ruská carevna Irina Godunovna, manželka cara Fjodora I., měla korunu osazenou velkými sytě fialovými uralskými ametysty a safíry. Sytě zabarveným ametystů se na Rusi říkalo „vareniky“ a mnoho kamenů pocházelo z poloostrova Kola, kde je od 17. století těžili mniši Soloveckého kláštera. Carské rodiny si fialových křemenů velice vážily a cenily si jich více než jiných drahokamů. Velké množství broušených ametystů společně s diamanty a smaragdy měly Taťána a Anastázie, dcery carské rodiny Mikuláše II. a Alexandry, v době popravky zašité v korzetech. Kamenů bylo tolik, že zabránily kulkám popravčí čtyřech osob smrtelně zasáhnout. Bolševičtí vražedníci poté dokonali krvavé dílo bodáky. Do hrobu Karla Velikého, krále Franků a prvního římskoněmeckého císaře korunovaného roku 800, byl uložen jeho talisman v podobě šperku.

Jednalo o miniaturu poutní lahve na vodu, v jehož středu byly mezi dvěma oválnými safíry umístěny dvě třísky z Ježíšova kříže a v hrdle několik vlasů Panny Marie. Celý šperk, bohatě zdobený ametysty, smaragdy a granáty, pochází z Malé Asie. Velký ametyst zdobí i hlavici císařova meče.

Z roku 1590 pochází ametystový oltářík zhotovený v Praze dílnou Miseronů, nacházející se dnes v Německu. Ve vídeňském muzeu je možné shlédnout číši v podobě mušle či misku z ciboušovského materiálu. Stejná lokalita poskytla surovinu i na tzv. admontský oltářík Benediktinského opatství. Jako velmi úhledný kámen byl použit do velkých mozaik, z nichž nejznámější se označovaly za florentské. Podle některých zpráv Italové na tyto mozaiky těžily žilné ametysty u Ciboušova ještě v 2. polovině 18. století. V 19. a 20. století se převážná část uměleckých děl zaměřila na dovážené ametysty z nově objevených nalezišť v Brazílii nebo velké krystaly z uralské Murzinky. Kameny bez vnitřních kazů se brousily do fasetových brusů a zasazovaly do náhrdelníků, broží, prstenů a spon.

Obdivovány byly i umělecky propracované facony - ozdobné lahvičky na voňavky, dokonale vybroušené vázy, misky či těžítka různých tvarů. V 30. letech byl vsazován do napodobenin šperků starého Egypta (styl art deco). I v současné době je stále přitažlivý jako součást klenotů nebo je často pořízován v krystalované podobě pro bytovou dekoraci.

Dlouholetou tradici ve zpracování drahých kamenů má

český podnik Granát v Turnově, který si mnoha uměleckými pracemi získal uznání a ocenění na mezinárodních výstavách. Mezi vybroušenými ametysty si drží primát brus z brazilské suroviny o hmotnosti 1362 karátů (272 gramů) a je deponován ve washingtonském Smithsonian Institution. Vynikající exemplář, vážící 342 karátů (68 g), vystavují v londýnském British Natural History Museum. Ve sbírkách Národního muzea v Praze je uložen brus sytě fialového ametystu z uralské Murzinky o váze 361 karátů (72 g).

Od pradávna lidé věřili v jeho magickou a léčitelskou moc. Jako kámen přisouzený Neptunovi, bohu všech moří, ochraňoval námořníky před ztroskotáním a utonutím. Ochranu u něj hledali i vojáci, kterým měl dopřát snadné vítězství a ušetřit jejich těla od zranění. Už od dob římských byl oblíbeným kamenem křesťanských církevních hodnostářů. Jeho sláva vyvrcholila zejména ve středověku, kdy se jím zdobily oltáře, mešní roucha, obrazy, poháry, monstrance a jiné církevní předměty. Pro kněze a další hodnostáře představoval celibát, duševní čistotu a zdrženlivost před špatnostmi. Z těchto důvodů byl přezdíván jako biskupský kámen a nejčastěji se zasazoval do prstenů. Jeden unikátní prsten je součástí vatikánského pokladu.

Podle římského přírodopisce Plinia staršího, přirovnávajícího jeho barvu k podzimnímu rannímu nebi, sloužil jako ochrana před kouzly. Kámen s vyrytými znaky měsíce a slunce musel být nošen na krku spolu s chlupy paviana a vlaštovčími pery, později s pery kolibříků. Dokonce měl zahnat kroupy a nájezdy vše ničivých kobylek. Odpuzoval

jedovaté hady a červy. Hieronymus, významný latinský církevní spisovatel, vypráví, že orel vkládal kousky ametystu do hnízda, aby uchránil mláďata před hadími vetřelci. Arabský přírodovědec Achmed al-Biruni v 11. století popisuje ametyst pod arabským názvem džamast a uvádí léčbu bolesti hlavy a žaludku vypitím vody z číše, do které byl fialový kámen ponořen. Albertus Magnus, řezenský biskup a proslulý přírodovědec 13. století, jej doporučoval proti ďáblově snaze ovlivnit duši člověka. Ve 14. století podle Megenberga odvracel zlé myšlenky a podporoval rozvahu. Jindy vložený pod polštář s peřím páva a vlaštovky měl uchránit před zlými sny a zajistit klidné spaní. Lidé dále věřili, že usnadní porod, odvrátí morovou nákazu, přivede věštecké sny a zabrání výbuchům hněvu.

Podle abatyše Hildegardy z Bingenu se nasliněným ametystem odstraňovaly skvrny a vrádky na tváři nebo vyhlazovaly vrásky. Šarlatáni jej v rozemleté podobě a smíchaný s tekutinou doporučovali jako elixír na všechny nemoci. Jeho účinnost se zaručovala, pokud byl pozříván při modlitbách. Též léčil neplodnost a vypuzoval jedy z těla. Lovcům dopřával dobrý lov. Nevěsty věnovaly svým nastávajícím fialové křemeny ve tvaru srdce, aby zajistil šťastný, klidný a bezstarostný život. Pomáhal zmírňovat strach ze stárí. V jedné staré ruské lékařské knize z 16. století se píše, že opilství zahání, špatné nápady vzdaluje, zdravý rozum přináší a k veškerému dílu je nápomocný. A kdo ten kámen vypije, z neplodného plodného udělá a obžerství uhasí, vojenský lid od neuhů chrání a vzdaluje, v lovu divoké zvěře a ptáků dobře pomáhá, mocné činí skromnými a nedopustí, aby byli zapomenuti.

Stále je mocným amuletem pro cestovatele nebo se jím lidé chrání před zloději. Přináší štěstí lovcům a vinařům. Někteří tyrolští starousedlíci věří v jeho moc odvrátit přírodní katastrofy. Tibetští mniši zase používají

růžence z ametystu k meditacím. Pro malajské šamany je nezbytnou pomůckou magických rituálů k cestě do fantastického světa vizí, přičemž využívají omamného vlivu durmanu s obsahem jedovatého alkaloidu atropinu. Arabové jej vkládají s oblibou pod polštář k odvrácení špatných snů. Na Jávě nosí ametysty zejména děti, které je má ochránit před křečemi a dělat milými k rodičům. Všeobecně se uplatňuje při odvykání závislosti na drogách, kouření a alkoholu.

K nejčastěji nabízeným ukázkám fialové variety křemene patří vzorky z brazilských nalezišť, kde je ametyst hojný především ve formě pověstných geod, vázaných na neovulkanické horniny. Geoda je duté kulovité až trubkovité těleso, na jehož vnitřní straně vykryštalizovaly především křemeny, provázené např. kalcitem a zeolity. Nejslavnější naleziště se nachází ve státě Rio Grande do Sul, odkud putují ukázky různých velikostí do celého světa. V roce 1900 byla v pohoří Serra do Mar jmenovaného brazilského státu nalezena obří geoda o rozměrech 10x5x3 metry. Váha se v několika pramenech liší, uváděno je 35 až 74 tuny. Krystaly syté barvy a lesku dosahovaly velikosti do 10 cm. Část z této unikátní dutiny získalo i Národní muzeum v Praze, kde je součástí stálé expozice. Roku 1938 byl v revíru Diamantina ve státě Minas Gerais vydobyt oboustranně zakončený krystal ametystu o váze 5,5 tuny, vázaného na zdejší obří pegmatitová tělesa. Senzací se stala v roce

1991 geoda 1,9x1,3 m s krystaly vynikající kvality o velikosti do 12 cm. Geoda byla prodána jako kvalitní šperkařská surovina za 120 tisíc dolarů. Ametystové geody z Brazílie lidé často

kupují jako vhodný estetický dárek nebo dekorativní bytový doplněk. Dlouhou historii těžby a zpracování ametystů má i oblast Idar-Oberstein v Německu. Nedávno objevili na severu Finska dutinu o velikosti 3,5 metru s vrstvou překrásných krystalů.

Vynikajícími nálezy se mohou pochlubit též české melafyry. Proslulou lokalitou je Votrubečův lom na Kozákově nedaleko Turnova. Zdejší střelmistr vzpomínal po odstřelech až stokilové geody s pohádkově krásnými ame-

tysty. Průměr geod se pohyboval i do půl metru a velikost fialových krystalů dosahovala místy tří centimetrů. Malé geody, případně jejich části, lze stále nalézt v činných melafyrových lomech nebo na polích Českého Ráje a Podkrkonoší.

Ve značné míře je součástí křemenných žil. Za ametystem zmiňované geneze nemusíme putovat daleko. Velmi slušné ukázky se nachází v okolí Budče, Nového Veselí a České Meze poblíže Žďáru nad Sázavou, přičemž materiál z České Meze byl dokonce několikrát použit pro šperkařské účely. Z lokality pochází věhlasné oboustranně zakončené krystaly žezlovitého vývoje, kdy na menším krystalu je narostlý větší a svým vzhledem připomínají královská žezla. Slovenští mineralogové používají pro tento typ krystalů termínu holubníkový. Okolí Běchovic, Hostákova a Kojatína na Třebíčsku jsou výjimečná výskyty

tzv. hradbového ametystu, odborně zonálního, kde se v křemenných žilách střídají vrstvy fialového, černého, hnědého a mléčného křemene. Pro vyniknutí jednotlivých vrstev jsou kusy žiloviny broušeny a leštěny. Malé kousky jsou vhodné pro tamblování (tromlování), t.j. broušení v bubnech do zaoblených tvarů a následně nabízeny ve formě šperků, přívěsků nebo zvěrokruhových kamenů. Světle fialové krystaly jsou nacházeny i v okolí Náměště nad Oslavou.

Estetické drúzovité ukázky drobnějších ametystů jsou součástí puklin devonských křemenců kopce Květnice u Tišnova, o kterých se již zmiňuje Hertodt roku 1669. Uvádí také, že květnický kámen byl zasazen do biskupského prstenu.

K oblíbeným patří krystaly a celé drúzy z mexické lokality Las Vigas ve státě Veracruz a Amatitlan ve státě Guerrero, kde je ve špatně dostupných místech dobývají místní Indiáni. Ve sbírkách washingtonského Smithsonian Institution je deponována drúza z Amatitlánu, jejíž hmotnost činí 400 kg a největší krystaly měří 60 cm. Přes 20 cm dlouhé krystaly jsou k vidění z Bolívie. Mezi významné producenty ametystů patří i země afrického kontinentu jako např. Zimbabwe, Keňa, Jihoafrická republika, Namibie, Nigérie nebo ostrov Madagaskar. Opomenou nelze ani bohaté drahokamové štěrky ostrova Srí Lanka.

Ani polymetalické žíly nezůstávají s unikátními nálezy nikterak pozadu. Světový věhlas získaly holubníkové krystaly fialového křemene z Banské Štiavnice, která byla od středověku významným hornickým centrem. Krystaly dosahovaly délky 5-10 cm, výjimečně i více. Až 30 cm velké krystaly včetně bohatých drúz byly nalezeny na olovo-zinkovém ložisku Alto Patagonia poblíž Santa Cruz v americkém státě Arizona. Mezi šperkaři a sběrateli jsou ve stále oblíbené sytě fialové krystaly z Murzinky a Berezovska na Urale, kde dosahují délky i 20 cm, v některých případech až 80 cm.

Fotografie:

- 001 Velký krystal ametystu ze Santa Cruz v Bolívii
- 002 Ametystové žezlo z Banské Štiavnice na Slovensku
- 003 Přívěsek se zasazeným zonálním ametystem z Bochovic - současná práce
- 004 Krystaly žezlovitého vývoje z České Meze u Žďáru nad Sázavou
- 005 Pečetní prsten s vyobrazením rybáře - římská práce z 2.st.před Kristem
- 006 Kresby v bochovickém křemenu